

відокремлюються виразними схилами. Унаслідок рівнинності поверхонь місцевості плоских рівнин майже не дренуються поверхневим стоком, а лише випаровуванням і, мабуть, підземним стоком. Весною, або після тривалих обложних дощів у них збирається значна кількість води, і вони перетворюються в неглибокі, але грузькі озера та болота, які часто стоять аж до літа. Внаслідок сезонної перезволоженості міждолинні плоскі рівнини довгий час були багністими, зі заростями вільхи і з лучними ґрунтами.

Територіально близьким до описаного виду місцевостей є придолинні, почленовані балками і ярами місцевості, що простягаються вздовж Коропця і Стрипи. Це наступний етап природного перетворення ландшафтів Тернопільського плато, зумовленого постійним поглибленням долин Дністра та його лівобережних приток. Унаслідок цього поглиблення почали рости в глибину і довжину бічні притоки, балки та яри, які інтенсивно нищили плато поблизу річок, розмиваючи лесовидні суглинки, а далі – і корінні породи: мергелі, вапняки та пісковики мезокайнозою й палеозою. На цих почленованих ярами і балками природних схилах, непридатних для оранки, поселилася деревна і різнотравно-злакова степова рослинність, яка в багатьох місцях збереглася до наших днів і дає нам певне уявлення про доісторичні степи Козівщини. На південних схилах стінок, які добре прогріваються і освітлюються сонцем, росте дуже характерна лісова і степова рослинність.

Значне місце у Козівському районі займають горбогірні місцевості Бережанського ландшафту. Вони розташовуються на заході району. Видовженої форми горби з плоскими вершинами, спадистими та крутими схилами, вкритими широколистяними дубово-буковими і дубово-грабовими лісами. Горби утворюють систему гряд, витягнутих з північного заходу на південний схід.

Другим видом місцевостей Подільського горбогір'я є річкові долини. Одні з них проходять між горбами, простягаючись з північного заходу на південний схід, інші, їх менше, але вони більші, простягаються з півночі на південь, як і більшість річкових долин Подільської височини. У Козівському районі вздовж р. Стрипа поширені пологі та спадисті схили річкових долин, невисокі та складені переважно четвертинними суглинками, а також глинисто-піщаними відкладами неогена.

Із характеристики ПТК Козівського району морфологічного рівня можна помітити, що одні з них поширені лише на певних територіях, а інші по всьому районі. Для складання ландшафтної карти потрібні додаткові дослідження з виділенням урочищ в межах певних типів місцевості і вивченням морфологічної структури ландшафтів, місцевостей, урочищ та екотонів.

Література

1. Навчально-краєзнавчий атлас Тернопільської області. – Львів: ВНТЛ, 2000. – 25 с.
2. Природа Тернопільської області. / За ред. К. І. Геренчука. – Львів: Вища школа, 1979. – 167 с.

*Ольга Демків, Тетяна Дутка, Світлана Гуменюк
наук. керівник – доц. Кікінежді О.М.*

ГЕНДЕРНІ ОРІЄНТАЦІЇ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

Гендерна (статеворольова) ідентичність як прийняття дитиною власної статевої належності та її константності обумовлена конкретними соціально-економічними умовами соціалізації та статевими стереотипами етносередовища, які спрямовують гендерне самовизначення в системі патріархальних або егалітарних координат, структурують образ Я, визначають тенденції міжстатевих взаємин і навіть майбутній життєвий шлях людини. Чим менш зріла особистість за віком та соціальним досвідом, тим слабшим є її відчуття власної гендерної тотожності.

Велику роль у формуванні уявлень про стать і гендерну(статевовідповідну) поведінку дитини відіграє пізнання через розвиток її когнітивних здібностей. Ці уявлення виступають мотиваційною основою набуття гендерної ідентичності, бо відчуття тотожності, подібності іншим людям тотожної статі, відчуття "ми – хлопці (дівчата)", "ми – жінки (чоловіки)", на думку багатьох психологів, знижує тривожність, посилює впевненість у собі. Гендерна роль і гендерна ідентичність функціонують у процесі соціалізації в системі зворотніх зв'язків, посилюючи одна одну.

Нас цікавило, як відбувається процес набуття вторинної(шкільної) гендерної ідентичності хлопчиками та дівчатками, і якими гендерними особливостями характеризується. З цією метою нами було проведено пілотажне дослідження гендерних орієнтацій у дітей молодшого шкільного віку методом контент-аналізу творів та опитувальників. Учням було запропоновано закінчити речення: "Жінки повинні... Чоловіки повинні... Жінки мріють... Чоловіки мріють...", а також написати твір "Якими є хлопчики", "Якими є дівчатка", "Яку професію є оберу в майбутньому", "Хто є прикладом для мене". Питання методик включали ряд смислових одиниць: орієнтації на професію(чоловіча чи жіноча), з якою статтю дитина ідентифікується, обов'язки та мрії чоловіків і жінок тощо. Об'єктом дослідження було 111 дітей 8-9 років (56 дівчаток і 55 хлопчиків) міської та 115(58 і 57 відповідно)

учнів сільської школи.

В процесі нашого дослідження виявлено, що гендерні уявлення дітей молодшого шкільного віку є переважно стереотипними, тобто відображають традиційні уявлення про чоловіка та жінку. У своїх відповідях на питання молодші школярі висловлюють задоволеність власною статевою належністю, демонструють почуття гордості за свою стать, усвідомлюють її "незворотність". Діти категорично відмовляються "змінити" статеву належність, усвідомлюють можливості і переваги своєї статі ("Хочу бути хлопчиком, тому що буду захищати...", "тому що хлопчики сильніші", "тому що хочу в армії служити", "тому що дівчатка гарні, слухняні, працьовиті і їх всі люблять" тощо). Виокремились усвідомлені гендерні орієнтації дітей щодо представників своєї статі: хлопчики і дівчатка висловлюють прив'язаність саме до осіб тотожної статі, демонструють готовність до емоційного співпереживання спільної діяльності саме з ними. З іншого боку, дівчатка підкреслювали, що хлопчики забіяки, всіх ображають, нечемні, тому з ними не дуже хочуть дружити і гратися. Хлопчики, в свою чергу, зазначили, що дівчатка базіки, плачуть і нерозумні. А ще хлопчикам не подобається жіноча стать, бо потрібно носити плаття, заплітати коси, ходити на підборах (переважно сільські хлопчики) і мати господарські навички (мити посуд, варити їсти, все робити) – це відмітили міські хлопчики. Як бачимо, вимальовується традиційний портрет жіночності і чоловічності в уявленнях дітей сьогодення. Більшість хлопчиків дотримувалось маскулінної поведінки, а дівчатка – фемінної, пов'язуючи своє майбутнє із статевою належністю. Наприклад, у дівчаток переважає орієнтація на специфічно "жіночі" види діяльності: професію вчителя оберуть 37% опитаних, 26% – лікаря, 25% – артистки, співачки. Хлопчики вказали теж на традиційно "чоловічі" види діяльності: військового (36%), банкіра, мільйонера (28%), спортсмена, футболіста (16%), водія (9%). Ми дійшли висновку, що належність до однієї статі з референтною особою є дуже значущою і добре усвідомленою для дитини. Статеві переваги виявлялись і у виборі відповідних статі дитини ігор, іграшок, знарядь праці; цікавим є також факт, що у грі "сім'я" діти надають перевагу ролі батька саме своєї статі. Неприйняття протилежної статі виявилось у судженнях як дівчаток, так і хлопчиків: з хлопчиками невесело і нецікаво гратись, бо вони б'ються, бо в них ігри шумні, хлопчачі; з дівчатками не хочуть гратись, бо вони плачуть, не вміють грати у футбол, а тільки у ляльки тощо.

Більшу частину дітей характеризують традиційні уявлення про образи відповідно Я хлопчика чи Я дівчинки, знання переважаючих інтересів, ігор, іграшок, приписуваних статі. Ці діти використовують відомі їм поведінкові і емоційні стереотипи, що характеризують якості чоловіка і жінки; уявляють майбутні сімейні і суспільні ролі (майбутню професію) відповідно до своєї статі. На уточнюючі відповіді "чому?" ти хочеш вчитися у жінки-вчителя чи учителя-чоловіка"? і т.д.) дитина ідентифікувалась із своєю статтю: дівчатка – з вчителькою, бо вона "добра, лагідна, бо вона жінка, а ми-дівчатка, не сварить, вміє пояснити" і т.д. Хлопчики здебільшого апелювали саме до вчителя-чоловіка, "бо він чоловік-а я хлопчик, тримає дисципліну, добре навчить", хоча третина хлопчиків відмітили, що хочуть вчитися і у вчительки тощо. На відміну від них, дівчатка були категоричніші і не хочуть вчитися у чоловіка-вчителя: "бо може бити, нас не розуміє, кричить, строгий, злий, погано пояснює."

Як показали результати дослідження, до 8-9 річного віку всі діти були готові відповідати і демонструвати адекватну орієнтацію в майбутньому на свою стать. Деякі питання викликали затруднення у дітей, а іноді негативну реакцію по відношенню до відповідної статевої ролі. Хлопчики обидвох вибірок висловили обмежені знання про ігри, іграшки, атрибути одягу, можливості, особливості поведінки протилежної статі. Дівчатка продемонстрували більш ширший діапазон уявлень і понять статевої приналежності. Їхню більшу інформативність, а також готовність до дружніх стосунків з протилежною статтю можна пояснити віковими особливостями (згідно загальноприйнятого погляду про психологічні особливості дітей в даному віковому періоді).

Зауважимо, що в процесі вторинної гендерної ідентифікації особливу роль відіграє наслідування взірців (моделей). Особливо значущими у цьому процесі є гендерні моделі для наслідування: мати-батько, вчитель, старший брат-сестра, кумир-спортсмен, музикант, кіногерой тощо. Хлопчики починають вважати себе маскулінними, дівчатка роблять акцент на своїх фемінних якостях. В більшості дівчатка ідентифікували себе з мамою, бабусею (41%), з співачками (Русланою, Глюкозою, Лель, Жасмін, Орейра тощо) (28%); з татом (11%), з подругою (8), з спортсменкою, вчителькою (6), казковими героїнями (Асоль, Попелюшкою) -5%. Хлопчики хочуть бути схожими на тата, дідуся – 44%, артистів-кіногероїв (Бонд, Брюс, Чан, Шварценеггер) -31%, на маму – (9%), друга, вчителя, спортсмена (16%). Як бачимо, початок гендерної інтенсифікації залежить від батьків, оскільки у цьому віці матері більше спілкуються з дівчатками, а батьки – із синами. В той же час відмітимо, що гендерне Я залежить від того, які взірці, образи, стилі життєдіяльності чоловіків та жінок нав'язують засоби масової інформації. А нав'язують вони, як відомо, гендерні стереотипи. Тому у дівчаток процес ідентифікації розгортається в ширшому і водночас конкретнішому рольовому

діапазоні: бути, як мама, бабуся, тітка, означає виносити, народити, вигодувати, доглянути, навчити тощо; бути в майбутньому дружиною-значить бути гарною господинею, доброю подругою, привабливою жінкою. У хлопчиків майбутні гендерні ролі (захисник вітчизни, чоловік, батько, професіонал тощо) є абстрактнішими, менш наповненими конкретними вміннями, навичками та якостями поведінки, що активізує пошук ідеального Я, процес самовизначення в нашій гендерній культурі. Порівняльний аналіз виявив, що в цілому сільські хлопчики і дівчатка, які виховуються в традиційному середовищі, де чітко визначено і дотримано розподілу сімейних ролей і функцій, продемонстрували більшу обізнаність перспектив свого розвитку, своєї майбутньої сімейної і соціальної ролі з врахуванням статі. Міські дівчатка і хлопчики, які виховуються в більш демократичному середовищі, де спостерігаються тенденції егалітарного виховання (мати-бізнес-леді, викладач тощо), демонстрували інші результати: насамперед, більшу рефлексію відносно своєї статевої належності, меншу міру орієнтації у спілкуванні і діяльності тільки на свою стать, більш чітке усвідомлення перспектив своєї майбутньої сімейної, громадської і професійної ролі незалежно від статевої належності (наприклад, дівчатка зазначали різноманітніші і нестереотипізовані професії, як-от банкіра, економіста, перекладача, викладача, художника, інженера, археолога, танцюристки, моделі, податківця, судді, музиканта тощо; хлопчики-фармацевта, вченого, космонавта, програміста, комп'ютерщика, перукаря, кухаря, лікаря, прокурора, депутата, вчителя, водія тощо.) Можна дійти висновку, що трансформація гендерних ролей в час сучасних демократичних змін сприяє розширенню діапазону соціальних ролей у дітей, поглиблює і збагачує їхні уявлення про можливості самореалізації незалежно від статевої належності. На цій підставі можна говорити про те, що ранні форми гендерної ідентифікації визначають пізніші. Процес їх генералізації (розширення) формує мотиваційний план ідеалу гендерного Я.

Отже, у молодшому шкільному віці виразно виявились орієнтації дітей як на зразки маскуліності та фемінності, так і на їх поєднання в поведінці і прояві особистісних властивостей. Такий процес формування гендерних орієнтацій, на відміну від наслідування зовнішніх взірців, є продуктивнішим щодо внутрішнього змужніння, саморегуляції гендерної поведінки. Досить слушною є думка Л.С. Виготського про те, що в "структурі особистості підлітка немає нічого стійкого, закінченого, нерухомого", тому період молодшого шкільного віку як переддень підліткового є доброю можливістю формування особистості, вільної від гендерних стереотипів.

Література

1. Берн Ш. Гендерная психология. -СПб.: Прайм-Еврознак,2001. -456 с.
2. Говорун Т.В., Кікінежді О.М.Гендерна психологія. – К.: Вид.центр"Академія",2004. – 384 с.

Софія Довгань
наук. керівник – доц. Литвин Л.М.

РИНОК ПРАЦІ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

Ринок – це сфера товарного обміну, де виникають і реалізуються відносини купівлі-продажу, просування товарів і послуг від виробників до споживачів через ринкові механізми – попит, пропозицію та ціну.

Ринок праці за своєю суттю близький до інших товарних ринків, а його створення і функціонування вимагають наявності необхідних передумов, які є основою ринкових відносин, зокрема надання товарного характеру всім видам ресурсів, залученим у господарський оборот: засобам виробництва, цінним паперам, товарам, послугам, робочій силі тощо

До початку 90-х років минулого століття в Україні були відсутні ринкові механізми регулювання економічних відносин у сфері праці, оскільки впродовж останніх 60 років в Україні не було ринку робочої сили. Працевлаштування активної частини населення забезпечувала держава. Перехід економіки на ринкові засади зумовив гостру необхідність розробити принципово нову концепцію ринку праці та ринкових відносин у сфері використання найважливішого економічного ресурсу – робочої сили [4; 77].

До робочої сили починають пред'являтися зовсім нові, у порівнянні з минулим, вимоги: участь у розвитку виробництва практично на кожному робочому місці; забезпечення високої якості продукції; утримання низької собівартості виробів шляхом постійного удосконалювання методів виробництва; індивідуалізація усіх видів і форм виробничого і невиробничого обслуговування.

Ринок праці стає найважливішою ланкою національної і світової ринкової цивілізації, на ньому формуються трудові ресурси творчого типу, що здійснюють еволюцію суспільства.

Ринок праці перебуває у постійному русі. Це різнобічне явище має багато аспектів. Розрізняють моделі або типи ринків праці, його види і різновидності, а також сегменти [1;64]. Виділяються загальнонаціональний ринок праці, регіональні (в розрізі адміністративно-територіальних утворень) і